

Grieks en Hebreeuws denken¹

Dat de Bijbel bestaat uit een (grotendeels) Hebreeuws en een Grieks deel heeft ook consequenties voor de inhoud. De Hebreeuwse en de Griekse taal impliceren namelijk elk een andere wijze van denken. De gevolgen daarvan zijn te merken in de rabbijnse leer en de christelijke theologie. Het zou goed voor ons zijn als we niet alleen ‘Grieks’ maar ook ‘Hebreeuws’ leerden denken.

Onze Bijbelvertaling is gebaseerd op bronnen geschreven in het Hebreeuws en het Grieks. Zowel de talen als de achterliggende culturen zijn heel verschillend. Met enige overdrijving zou je kunnen spreken van een Hebreeuwse en een Griekse ‘manier van denken’. Inzicht hierin kan helpen om bepaalde Bijbelse begrippen en theologische interpretaties beter te begrijpen.

Afgebakend versus meerzinnig

Het Grieks beschikt over het algemeen over zeer nauwkeurig afgebakende begrippen. Als een woord al meerdere betekenissen heeft, dan liggen die relatief dicht bij elkaar. Dit maakt het Grieks uitermate geschikt om mee te filosoferen. Filosofie vereist immers precieze formuleringen.

Het Hebreeuws heeft als kenmerk dat woorden vaak meerzinnig zijn en weinig abstract. Dit blijkt uit hoe het Oude Testament spreekt over de mens. Hart, lichaam, adem, maar ook oor, mond, hand, arm en nieren duiden de hele mens aan, telkens vanuit een ander perspectief bekeken. Verwijzingen naar de anatomie verwijzen dus naar de menselijke sfeer. Het woord *nèfesj*, vaak vertaald als ‘ziel’, kan slaan op adem, keel, hals, eten en drinken. In het verlengde daarvan kan het ook betekenen: begeren, verlangen, streven, gewaarworden, leven, persoon-zijn. Wij als wes-

¹ Overgenomen uit *Ellips*, Tijdschrift over Bijbel & Wetenschap, jrg.29, nr.253, augustus 2004.

Met toestemming van de uitgever *Evangelische Hogeschool*, Amersfoort

Voetnoten zijn van de redactie van het EH-Magazine.

terse, ‘Grieks’ denkende mensen treffen in het Oude Testament een veelheid van termen aan, waartussen de grenzen naar ons idee nogal vaag zijn!

Verder hebben veel Hebreeuwse woorden een meervoudige betekenis. *Isj* kan ‘man’ betekenen, maar ook ‘mannen’ of ‘manschappen’. *Adam* kan staan voor ‘mens’, maar ook voor ‘mensen’ en zelfs ‘mensheid’. Deze meervoudsmogelijkheid klinkt meestal inderdaad mee. Dit maakt het Hebreeuws dubbelzinniger, poëtischer. Een Hebreeuwse tekst zal qua inhoud vaak genuanceerder zijn dan een Griekse tekst. Omdat de woorden zo veel betekenisnuances kennen, zijn de interpretatiemogelijkheden groter. Een voorbeeld is het werkwoord *amar*, dat behalve ‘zeggen’ ook kan betekenen: ‘(hardop) denken’, ‘bevelen’, ‘bepalen’, ‘beloven’, en zelfs ‘verlangen’.

Objectief versus subjectief

De Grieken streefden ‘objectieve’ waarheid na. Voor hen betekende *alètheia* (‘waarheid’): het onverhulde, dus het openbare, duidelijke, evidente, datgene wat duidelijk te zien is. Volgens de Griekse filosofen moest het gevoel (*pathos*) strikt worden gescheiden van het kennen. Het kenproces moest gezuiverd worden van iedere vorm van persoonlijke emotie. Vanaf de achttiende-eeuwse Verlichting tot op heden treffen we dit ideaal van objectieve kennis aan bij westerse (natuur-)wetenschappers.

In het Hebreeuws echter heeft het woord voor ‘kennen’ (*jada*) een veel diepere betekenis. Dit woord staat voor zowel het theoretische als het praktische kennen. Het kan vertaald worden met: ‘bemerken, waarnemen, gewaarworden, ondervinden, erkennen, inzien, begrijpen, overleggen, acht geven, leren kennen, bijwonen, verstaan, weten, bekwaam zijn, onderscheid maken’ en zelfs ‘seksueel kennen, gemeenschap hebben’. Een kennen dus dat het geheel van een mens omvat. En dat niet alleen met het denken, maar met alles wat een relatie kan omvatten, ‘heel het hart, heel het verstand en al wat je vermag’. Adam ‘kende’ Eva, zijn vrouw en zij werd zwanger, zo zegt Genesis 4:1; kennen is dus ook liefhebben, één worden met het gekende. Kennen is behalve weten ook ervaren, het betreft de gehele persoonlijkheid in het kenproces. Het woord ‘kennen’ drukt in het Oude Testament dus gewoonlijk een relatie uit. Ik ‘ken’ iets of iemand pas als er een ontmoeting geweest is.

Ook het Hebreeuwse begrip voor ‘waarheid’ (*èmèt*) heeft te maken met een relatie: het is afgeleid van de stam *aman*, die ‘betrouwbaar zijn’ be-

tekent. De Hebreeuwse mens heeft het niet over waarheid in de objectieve betekenis van het woord, maar over het subjectief betrouwbare, datgene waar je jezelf op kunt verlaten. 'Leugen' betekent voor de Hebreëen niet zoals voor de Grieken (en voor ons) het formele 'niet overeenstemmen met de waarheid'. Leugen staat voor het innerlijke verval en de krachteloosheid van het woord. Wat krachteloos, leeg, nietig en 'niets' is, is de leugen. Een bron die geen water geeft, liegt (Jesaja 58:11).

De mens centraal of God centraal

Het doel van het Griekse denken is altijd de mens zelf geweest. De mens moest door middel van de rede zichzelf leren kennen. '*Ken uzelf*' is het beroemde adagium¹ van de oude Grieken. De rabbijnen echter hadden een heel ander doel met hun wetenschap. Zij wilden vooral ontdekken wat Gods wil is, om van daaruit de opdracht te kunnen vervullen die God de mens gegeven heeft. '*Weet voor Wie u staat*', zeiden de rabbijnen.

Toen de christelijke theologen – sterk beïnvloed door de Griekse wijze van denken – over God gingen nadenken, deden zij dit, geheel in de lijn van de Griekse traditie, vanuit de mens zelf.

Aschkenasy en Whithlau geven de volgende schets: 'Wanneer de Griekse denktrant zich op het Goddelijke richt, ontstaat er een menselijke theologie: een "-logie" van het denken der mensen over God. In het Hebreeuwse denken is het net omgekeerd. Daar is het God die Zich richt tot de mens. Luisterend naar wat God gesproken heeft, ontwaart de Jood de omtrekken – niet van een menselijke theologie, maar omgekeerd: van een goddelijke antropologie². De Jood wil weten hoe God over de mens denkt, en dan vooral: wat Hij van hem wil.' Het bestuderen van de mens komt in Hebreeuwse zin dus eigenlijk neer op het bestuderen van Gods Woord, Zijn denken en handelen. Hierin laat God de mens immers zien wie hij is als schepsel naar Zijn beeld. De mens bestudeert zichzelf als het ware door de ogen van God.

Voor het idee geschapen te zijn naar het beeld van God (Genesis 1: 27) heeft de rabbijnen altijd enorm beziggehouden. Vanuit het Griek-

¹ Adagium = spreekwoord; gezegde.

² Antropologie = 1. de wetenschap van de mens en zijn natuurlijke, veelal m.n. lichamelijke eigenschappen; 2. (*godsd.*) leer m.b.t. de mens, zijn oorsprong, wezen, aard, bestemming. [Koenen Woordenboek Nederlands, 1996]

se denken riep dit direct de vraag op: wat zegt dit over God? En *wat* in de mens is dan vooral ‘beeld Gods’? (Het antwoord luidde meestal: zijn redelijk *denken*.) De rabbijnen echter zagen in deze uitspraak niet een theoretisch probleem, maar meer een opdracht: als mens ben je geschapen naar het beeld en de gelijkenis van God, gedraag je daar dan naar!

Analyse versus synthese

Een ander wezenlijk verschil tussen het Griekse en Hebreeuwse denken ligt in de manier waarop men naar de dingen kijkt; De Griekse denker is geneigd om met behulp van analyse zijn onderzoeksobjecten in afzonderlijke stukken te verdelen. De Grieken hebben dan ook voor het eerst gesproken over *atomen*: datgene wat niet verder deelbaar is. We zien dit ook in de hedendaagse specialistische wetenschap, waarin men steeds meer weet van steeds minder. Soms heeft de ‘Griekse’ denker hierbij de neiging het geheel uit het oog te verliezen en volledig op te gaan in zijn kleine, uit de werkelijkheid geïsoleerde onderzoeksveldje. Hij verdeelt de werkelijkheid in compartimenten of segmenten. Het Hebreeuwse denken echter is meer geneigd tot integratie: dingen samenvoegen en naar het geheel kijken.

Je kunt ook spreken van Griekse *analyse* versus Hebreeuwse *synthese*. Voorbeelden van ‘synthetisch’ denken: de geslachtslijsten (elke persoon wordt onmiddellijk in een familie en een stam gepast); *pars-pro-totodenken*¹: Noach is geen individu dat wordt gered, maar in Noach wordt de nieuwe mensheid gered; *corporate personality*²: de ‘knecht des Heren’ kan staan voor een enkele persoon, maar ook voor het volk Israël, enzovoort.

Een voorbeeld van ‘compartimentalisme’ binnen het christendom vinden we in de omgang met de Bijbel. Een Grieks denkende trekt soms een conclusie op grond van één Bijbelpassage. Een tragisch voorbeeld hiervan is het beruchte ‘Zijn bloed kome over ons en onze kinderen’ uit Mattheus 27:25. Op grond van deze ene passage heeft men een compleet volk weten te stigmatiseren, terwijl er in de Bijbel talloze andere teksten staan die juist spreken over Gods eeuwige liefde voor en geduld met het Joodse volk.

¹ pars pro toto = een deel noemen terwijl het geheel bedoeld wordt: neuzen tellen → mensen tellen.

² corporate personality = persoonlijkheid die kenmerkend is voor de hele groep.

Omgaan met meningsverschillen

Wie in het Grieks een verkeerd woord gebruikt, vindt sneller onbegrip dan wie een dergelijke fout in het Hebreeuws maakt. De Hebreeuwse taalgebruiker zal eerder geneigd zijn zich af te vragen wat de spreker bedoelt te zeggen. Hij is meer gericht op het geheel, terwijl een Griekse taalgebruiker meer kijkt naar de precieze betekenis van de woorden. We zagen dit ook al toen we het hadden over de Griekse hang naar analyse.

Misschien is de dubbelzinnigheid van het Hebreeuws er ook wel een oorzaak van dat men in de rabbijnse traditie (niet het minst in de Talmud) altijd zo veel ruimte liet voor het meningsverschil. Hoe wel ook rabbijnen elkaar fel konden bestoken met argumenten en er zeker sprake was van een levendige debatacultuur met felle polemieken, werd er over het algemeen veel ruimte gelaten voor andersdenkenden. Twee meningen konden lijnrecht tegenover elkaar staan en toch allebei woorden van God zijn.

Drs. R.J.A. Doornenbal

literatuur

Y. Aschkenasy e.a., *Geliefd is de mens*:

Artikelen rondom de Joodse traditie, B. Folkertsma Stichting voor Talmudica 1983.

Thorleif Boman, *Das Hebräische Denken im Vergleich mit dem Griechischen*, Van-denHoeck & Ruprecht 1954.

J. Fisher, 'Beware of Greeks hearing gifts', in *The Hebrew Christian*, Vol. LVI, no. 4, 1984, p. 116-119.

P.A. Siebesma, *Pas op voor de Grieken: Hebreeuws en Grieks denken*, Near East Ministry 2000.

H.W. Wolff, *Anthropologie des Alten Testaments*, Kaiser 1973.

Drs. R.J.A. Doornenbal (1966)

is afgestudeerd in de geschiedenis en verdiepte zich daarnaast in filosofie, theologie en journalistiek. Momenteel is hij als docent in onder meer kerkgeschiedenis verbonden aan de Christelijke Hogeschool Ede.